

BİBLİYOGRAFYA:

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967, s. 47; İbn'ül-Kelbî, *Cemheretü'n-neseb* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferâc), Kuveyt 1403/1983, I, 90-94; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 70, 74-78, 146; III, 19; Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1953, s. 14-15; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâ'd 1361/1942, s. 162-168, 457; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (nşr. Rüşdî es-Sâlih Melhas), Beyrut 1389/1969, I, 109 vd.; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâş), Kahire 1960, s. 70-73, 112, 117, 604; Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 52-63; Müberrred, *Nesebü 'Adnân ve Kahtân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936, s. 2-3; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1091-1092, 1098-1100; İbn Düreyd, *el-İstikâk* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 16, 17, 37, 155-156; Neşet Çağatay, "Hz. Muhammed'in Soy, Çocukluğu ve Gençliği", *AÜİFD*, VIII (1961), s. 25-26.

MUSTAFA FAYDA

ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ

(1823-1890)

Son devir Osmanlı devlet ve ilim adamı.

Ramazanoğulları hânedanına mensup olduğundan Ramazanzâde, alçak gönüllü, edep ve iffet sahibi bir kişi olduğu için de İffet lakabı ile tanınmıştır. Babası, eski Adana müftüsü Hacı İshâk Efendi'nin oğlu Muhammed Saîd Efendi'dir. Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaydettiğine göre babası da müftüdür.

Abdünnâfi İffet, Buharalı Abdürrahim Efendi'den ilim tahsil etti. Öğrenim hayatından sonra Bursa'ya müderris olarak tayin edildi. 1845 yılında İstanbul'a gelerek devletin çeşitli kademelelerinde görevler yaptı. Dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde memuriyet hayatında kısa zamanda yükseldi. Adana mal müdürlüğü, Halep Meclis-i Kebîr reisliği, Adana, Halep ve Harput defterdarlığı, Trabzon, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tahkikat ve rûsûmat memurluğu, İntihâb-ı Me'mûrin Komisyonu başkanlığı yaptı. 1869'da Saraybosna, daha sonra da Hersek mutasarrıflığına getirilen Abdünnâfi Efendi hacdan dönerken Taiif'te vefat etti ve oraya defnedildi.

Eserleri. Bu hareketli memuriyet hayatı sırasında ilmi ve edebî çalışmalarını da ihmal etmeyen Abdünnâfi Efendi'nin belâgat, hadis, tasavvuf, ahlâk, felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır. 1. *en-Nef'u'l-muavvel fî tercemetü'l-Telhis ve'l-Mutavvel*. Hatîb el-Kazvî'nin Arap belâgatına dair meş-

hur eseri *Telhîşü'l-Miftâh*'in ve bunun Teftâzânî tarafından yapılmış geniş şerhi olan *el-Mutavvel*'in gramer açısından tahlîlî bir tercümesi olup Abdünnâfi Efendi'nin Arap dili, edebiyatı ve belâgatı sahasındaki ilmi kudretini göstermektedir. Eserin birinci cildi Saraybosna'da (1289), ikinci cildi de İstanbul'da (1290) basılmıştır. 2. *Terceme-i Nuhbetü'l-fiker*. İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair *Nuhbetü'l-fiker* adlı kitabının tercümesi olup Ma'mûretülazîz'de (Elazığ) basılmıştır (1301). 3. *Nâfiu'l-âsar Nevbâve-i Simâru'l-esmâr*. Edebî ve tarihî bilgilerin yanı sıra bazı hikâyelerle ahlâka dair konuları da ihtiva eden Türkçe bir eserdir (İstanbul 1286). 4. *Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ*. Yetmiş dokuz sayfadan ibaret bir Türkçe risâle olup taş basması halinde yayımlanmıştır (1273). 5. *Müntehabât-ı Nâfiâ-i Risâle-i Kuşeyriyye. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'den seçmeler mahiyetinde olan bu kitap da basılmıştır (İstanbul 1307). 6. *Terceme-i Burhân-ı Gelenbevi. Terceme-i Âdâb-ı Gelenbevi* adıyla da anılan mantiğa dair bir eserdir (İstanbul 1302). 7. *Kâmilü'l-âsar Hikâye-i Cihândâr* (Hanya Girit Matbaası, 1291). Ayrıca kendi şiirlerini topladığı *Divançe-i Şâir* ve *Ravzatü'l-fesâhat* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, Bosna 1289, I, *Mukaddime*; Osmanlı Müellifleri, I, 387; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 519; *He-diyyetü'l-'ârifin*, I, 632; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, Dimaşk 1376-80/1957-61, VI, 199; Özge, *Katalog*, II, 803; III, 998, 1271, 1291, 1315; IV, 1813, 1821.

İSMAİL DURMUŞ

ABDÜNNÂSİR, Cemal

(جمال عبدالناصر)

(bk. CEMAL ABDÜNNÂSİR).

ABDÜNNEBİ ŞEYH SADR

(عبدالبی شیخ صدر)

(bk. İBN ABDÜLKUDDÜS, Şeyh Sadr).

ABDÜRRAHİM DEDE,

Şeydâ Hâfız

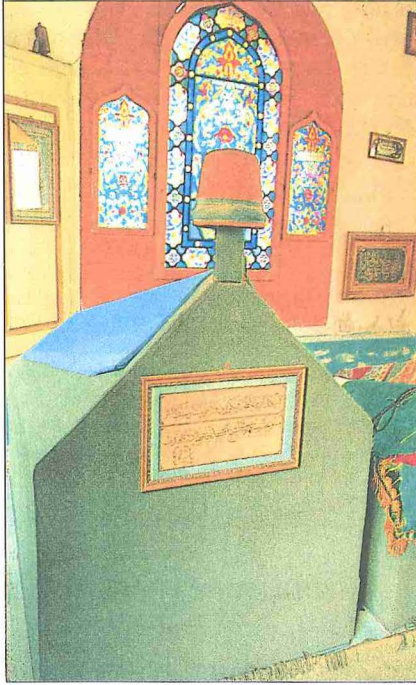
(ö. 1214/1800)

Bestekâr, kudümzenbaşı ve şair.

Daha çok Şeydâ Hâfız diye tanınır. İstanbul'da doğdu. Halvetiyye tarikatına mensup bir zatın oğludur. Küçük yaşta hâfız oldu. Kısa bir süre sonra gözleri-

ni kaybetti. Tarikat âdâbı ve müzikteki ilk bilgilerini, devam ettiği mevlevîhanelerden aldı. Gayreti ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda kendisini yetistirdi. Bestekâr ve neyzen olarak devrin önde gelen müzikî üstatları arasında yer aldı. Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Selim Dede'den *sikke** giydi. Bazı kaynaklarda bir ay kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nin kudümzenbaşılığını yaptığı kaydedilir. Yakın ilgisini gördüğü III. Selim tarafından hacca gönderildi. Hac dönüşü evinde bir iki yıl inziva hayatı yaşadı. Subhi Ezgi'nin bildirdiğine göre, hayatının son yıllarında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde de kudümzenbaşılık yapmıştır. Yetmiş yaşlarında iken 1214 (1800) yılı sonlarında öldü ve Üsküdar Mevlevîhanesi Türbesi'ne defnedildi. Mehmed Süreyyâ ve Subhi Ezgi ölüm tarihini 1212 (1798) olarak gösteriyorlarsa da bu doğru değildir. Çağdaşlarından Nebil Bey'in ta'miyeli tarihi (bk. TARİH DÜŞÜRME), bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Nitekim M. Kemal Özergin, Vak'anüvis Muvakkitzâde Nûr Mehmed Efendi'nin yazdığı, Şeydâ Dede hakkında küçük bir hal tercümesi özelliğini taşıyan ikinci bir tarih manzumesini nesretmiştir. Dede'yi yakından tanıdığı anlaşılan şairin bu manzumede ki tarih mısraı da 1214 yılını göstermektedir. Bu yılın son aylarında vefat ettiği bilinen Şeydâ Dede'nin ölüm tarihi Özergin'e göre 1800 yılının Şubat-Mayıs ayları arasına rastlamaktadır. Halen sandukasında asılı levhada bulunan 27 Muharrem 1215 ibaresi ise Dede'nin gerçek vefat tarihinden bir iki ay kadar sonrasını göstermektedir.

Zamanımıza ulaşan eserlerinden, devrinin önde gelen bestekârları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda devrinin Hâfız Post'u olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Eserleri dinî ve din dışı bestelerden oluşmaktadır. Bilhassa Mevlevî âyini, kâr-ı nâtık ve şarkıları ile tanınmıştır. Irak, İsfahan ve hicâzeyn makamlarında üç Mevlevî âyini bestelemiştir. Bunlardan Irak âyini ilk olarak 1785'te Yenikapı Mevlevîhanesi'nde okunmuş, diğer ikisi ise zamanla unutulduğundan günümüze ulaşmamıştır. Hacı Sâdullah Ağa, Küçük Mehmed Ağa ve Vardakosta Ahmed Ağa ile birlikte bestelediği tâhir makamındaki "kâr"ı da unutulmuş eserleri arasındadır. Aynı zamanda iyi bir neyzen olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Eserlerine çeşitli güfte mecmualarında rastlanıyorsa da bunlardan ancak bir Mevlevî âyini, bir saz eseri ve on sözlü eserinin notası günümüze kadar gelebilmiştir.

Abdürrahim Dede'nin sandukası (Üsküdar Mevlevihanesi)

Tezkirelerde belirtildiğine göre Abdürrahim Dede aynı zamanda edip ve şairdir. Şiirlerinde genellikle Şeydâ mahlasını kullanmakla birlikte, Şeydâ mahlaslı diğer şairlerden ayırt edilmek için Şeydâ Dede, Şeydâ Derviş ve Şeydâ Hâfız mahlaslarını da kullanmıştır. Bestelediği eserlerin güftelerini kendi şiirlerinden seçtiği bilinmektedir. Şiirleri divan halinde toplanmamıştır; ancak bunların bazı örneklerine mecmualarda rastlanmaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi yazmaları arasında (nr. 2163) bulunan mecmua bunlardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147^b; Esrâr Dede, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 756, s. 204-205; Fatin, *Tezkire*, s. 228; *Sicill-i Osmânî*, III, 184; S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 129-130; V, 360-361; *Mevlevî Âyinleri* (İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı), İstanbul 1934, VIII, 436-445; S. Nüzhet Ergun, *Antoloji*, İstanbul 1942, I, 167-169; 1943, II, 637, 638; Abdülbâki Gölpinarlı, *Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları Kataloğu*, Ankara 1971, II, 238; Sadedtin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974, s. 141-149; T. Kip, *TSM Sözlü Eserler Repertuvarı*, s. 88, 186, 201; Öztuna, *TMA*, I, 10; M. Kemal Özerin, "Hâfız Şeydâ Dede'ye Dair Bir Tarih Manzumesi", *Mızrap*, sy. 17, İstanbul 1984, s. 4-6.

NURİ ÖZCAN

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Abaza Şeyhi

(bk. ABAZA ŞEYHİ).

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Hoca

(ö. 1066/1656)

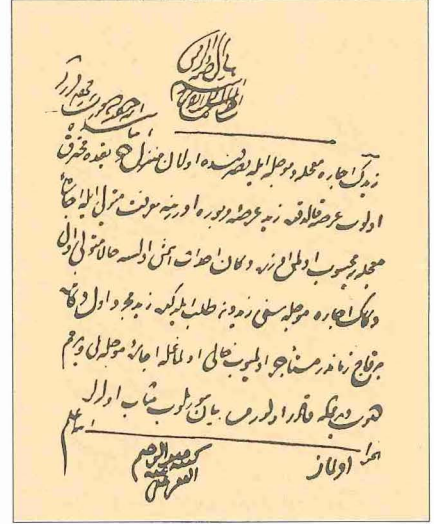
Osmanlı şeyhülislâmı.

Adana'da doğdu. İlk tahsilini tamamladıktan sonra Hüseyin Halhalî ve Sadreddinzâde Mehmed Emin Efendi'den ders aldı. Daha sonra Hocaşâde Abdülaziz Efendi'ye intisap etti ve ondan mülâzım oldu. 1620-1624 tarihleri arasında Siyavuş Paşa, Hâfız Paşa ve Mustafa Paşa medreselerinde, ardından Sahn-ı Seman, Ayasofya, Süleymaniye ve Sultan Ahmed medreselerinde müderrislik yaptı. Bir süre sonra kadılık mesleğine geçerek 1634'te Yenişehir kadısı oldu. 1638'de önce İstanbul pâyesini aldı, sonra fiilen İstanbul kadısı, 1641'de de Anadolu kazaskeri oldu. Kısa bir süre Adana kadılığı yaptıktan sonra 1645'te Rumeli kazaskerliğine, 25 Nisan 1647'de de şeyhülislâmlığa getirildi.

Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde en önemli icraatı, Sultan İbrâhim'in önce hal'ine, daha sonra da katline fetva vermesidir. Bu konuda ocak ağalarını yanına almış, ayrıca ulemanın da desteğini sağlamıştı. 18 Temmuz 1649'da ocak ağalarının aşırı hareketleri sırasında Murad Paşa'nın gadrine uğrayarak azledildi ve Mekke'ye gönderildi. Hacdan sonra Kudüs kadılığına tayin edildi. Bir süre sonra yine ocak ağalarının aracılığı ile İstanbul'a döndü ve kendisine Üsküdar kadılığı verildi. Ağalar Vak'ası (1651) sırasında İstanbul'dan çıkarılarak Belgrad'a gönderildi; 6 Şubat 1656'da orada vefat etti ve Belgrad'da İmâret Camii avlusuna defnedildi.

Müderrislik hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirdiğinden "hoca" unvanıyla anılan Abdürrahim Efendi bilgili, dürrüst ve doğruyu söylemekten çekinmeyen bir âlimdi. Sultan İbrâhim'in hal'i ve öldürülmesi olaylarının bizzat içinde bulunmuş ve olayların akışında tesiri olmuştur. Kâtip Çelebi, çeşitli konularda onun desteğini görmüş, hatıta ondan aldığı bilgileri yer yer *Fezleke*'de zikretmiştir (II, 293). Bazı kitapların kenarlarına yazdığı hâşiyeler dışında herhangi bir eseri bilinmemektedir (bk. Uşşâkizâde, s. 196).

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Menteşzâde

Hoca Abdürrahim Efendi'nin bir fetvası
(*İlmîyye Salnâmesi*, s. 457)

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 292-293; Nâimâ, *Târih*, İstanbul 1281-83, IV, 298, 303; VI, 243-244; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 193-196; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2361, I, vr. 118^{a-b}; *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 54; *Sicill-i Osmânî*, III, 330; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 455-457; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 467; Tayyib Gökbilgin, "İbrâhim", *İA*, V/2, s. 883-885.

MEHMET İPŞİRLİ

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Menteşzâde

(ö. 1128/1716)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Bursa mahkemesi kâtipi Kurt Mehmed Efendi'nin oğlu ve Menteşzâde Mehmed Efendi'nin damadıdır. Bursa'da doğdu, buradaki tahsilinden sonra İstanbul'a gitti. Minkârizâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzım oldu. Önce Tütî Latif, Ümm-i Vele, Canbaziye, Süleyman Subaşı, Hatice Sultan, daha sonra Sahn-ı Seman, Zal Paşa, Mihrimah Sultan, Eyüp Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından kadılık mesleğine geçerek Yenişehir ve Edirne kadısı oldu. Bir süre sonra azledilerek on yıl kadar kendisine görev verilmedi. Nihayet kısa bir müddet Üsküdar ve Mısır kadılığı yaptıktan sonra 1705'te İstanbul kadılığı pâyesini aldı; 1708'de de Anadolu kazaskerliğine getirildi. 1711, 1713 ve 1715'te üç